

Араб дипломатиялық терминологиясындағы интернационал сөздер

Адам және қоғам өмірінің басқа да салалары сияқты дипломатия саласында да тек осы салада қолданылатын, халықаралық және мемлекетаралық қатынастарды жүргізу тіліне тән терминдер бар. Дипломатиялық ресімдерге сай орындалатын дипломатиялық қатынастар мен құжаттар тілі - дипломатия тілі болып табылды. Мына құқықтық мәртебенің бірін иеленген тіл дипломатиялық тіл бола алады: 1) ресми тіл; (Мысалы, БҰҰ-ның ресми тілдері - ағылшын, араб, испан, қытай, орыс, француз тілдері) 2) жұмыс тілі. Кез келген халықаралық ұйымдар мен әртүрлі деңгейде өтетін жиындарда қолданылатын тілдер - ресми және жұмыс тілі болуы мүмкін.

Употребление терминологии в подстиле дипломатического дискурса способствует реализации таких важных стиливых черт для данного подстиля, как логичность, формальность выражения и дипломатическая вежливость. (1, 4-б.)

Дипломатия тілі – өзіне тән терминдер жүйесі бар функционалдық стиль, онда халықаралық терминдер де жиі кездеседі. XI - ХҮІІІ ғ. арасындағы өзінің ұзақ даму жолынан соң дипломатиялық терминология ХІХ ғ. жүйе ретінде түпкілікті қалыптасты, онда әр дәуірде пайда болып отырған жаңа сөздер мен оралымдарға қоса «жоғары мәртебелі» түріндегі көнеден келе жатқан қаратпа сөз де сақталып қалды. М.Ш. Ахмед ХІХ ғ. дипломатиялық құжаттарда пайдаланылған терминдер ХҮІІІ ғ. сөздіктерде қамтылғанын айтады.

Дипломатиялық құжаттар тілі – белгілі бір мемлекеттің сыртқы әлеммен байланыстарының тілі, тіпті сол мемлекеттің белгілі бір дәрежеде келбетін таныта алады. Дипломатия тіліне де ғылымның, адам қызметінің кез-келген басқа да салалары сияқты кәсіби терминдер тән, белгілі бір ұғымды білдіре отырып, ондай сөздер әртүрлі елдердің дипломаттарына түсінікті болғанымен сол тіл өкілдерінің бәріне бірдей әрдайым түсінікті болмауы мүмкін. Бұл саладағы көптеген терминдер мемлекеттердің пайда болуымен тығыз байланыста туындап, сыртқы әртүрлі жағдайлар мен құбылыстарға сәйкес жетіліп, дамып отырғаны белгілі. Араб

тіліндегі дипломатиялық терминдер де өз ортасының даму сатыларымен, ол ортаның сыртқы әлеммен қарым-қатынастарының қалыптасуымен тығыз байланыста дамыды. Дипломатиялық терминдердің басым бөлігі қоғам дамуының, дипломатиялық қатынастардың ерте кезеңінде пайда болып қалыптасты және осы уақытқа дейін сақталып отыр.

Рим империясының тұсында батыс елдерінің көбі дипломатия тілі ретінде латын тілін, кейінірек француз тілін қолданды, сондықтан да дипломатия саласының терминологиясында осы тілдердің әсері көбірек байқалады, сонымен қатар грек тілінен неген сөздер де бар.

Араб қоғамында араб тілінің дәрежесі тарихи кезеңдерге сәйкес азды-көпті өзгеріске ұшырап, кей дәуірлерде француз, ағылшын тілдерінің көлеңкесінде қалғанымен, қай кезеңде де өз міндетінен, дәрежесінен айрылған емес.

XIX-XXғ.ғ. мемлекеттердің көпшілігі басқа елдермен қарым-қатынасында өз тілдерін қолдануға ұмтыла бастады. Осы кезеңде араб тілі де өз даму тарихында жаңа сатыға көтерілді. XXғ. бұл сала терминологиясының дамуында халықаралық тіл ретінде ағылшын тілінің ықпалы байқалады. Араб тіліндегі дипломатиялық терминологияда ассимиляцияға ұшырамай, төл тіліндегі формасы көп өзгермей қолданылатын терминдер де және араб тілінің төл сөздерімен калька түрінде жасалған сөздер де жиі кездеседі. Мысалы, ассимиляцияға ұшырамаған, жоғарыда аталған тілдерден енген – халықаралық терминдер: дипломат – دبلوماسي (диблумасий – ун), дипломатия, дипломатиялық – دبلوماسية (диблумасийатун), консул – قنصل (кунсул), консулдық – قنصليّة (кунсулиййатун), вето – فيتو фиту, протокол – بروتكول (брутукул), этикет – إتيكيت (итикит), т.б.

Ал әлем халықтарының тілдеріндее халықаралық терминдер ретінде жиі кездесетін мына сөздер - **нота, миссия, атташе, меморандум, виза, статус-кво, персона грата/нон грата, ратификация** калька әдісімен жасалған араб тілінің төл сөздерімен қолданылады.

Дипломатия саласындағы кірме сөздерді қарастырғанда, олардың бірқатары калькалық тәсілмен жаңа сөздер мен оралымдар жасауға негіз болады, олар ассимиляцияға ұшырай отырып, сол тілде жаңа ұғым жасауға ықпал етеді.

Мұндайда кірме сөздің морфологиялық құрылымы мен семантикалық мотивациясы сақталады. Мысалы: persona non grata – ملحق ثقافي, شخص غير مرغوب فيه, мәдени атташе – حالة - casus belli, السكرتير الأول - бірінші хатшы - السلك الدبلوماسي - дипломатиялық корпус (соғыс жағдайы) chargé d'affaires – قائم بالأعمال (міндетін атқарушы), حرب - жабық - محادثات وراء كواليس - парламентаралық қатынастар - العلاقات البرلمانية (астыртын) келіссөздер, т.б.

М.Ш. Ахмед дипломатиялық терминологияны лексика-семантикалық үлкен 3 топта қарастырады. 1) дипломатиялық агенттердің атаулары; 2) халықаралық қатынастар саласында қолданылатын лексика; 3) дипломатиялық құжаттардың атаулары.

Осылардың ішінде сөздік қоры ең бай болып табылатын – халықаралық қатынастар лексикасы. Дипломатиялық терминология жүйесінде консулдық терминологияны айрықша бір сала ретінде қарастыруға болады, өйткені консулдық қызмет халықаралық нормаларға сәйкес айрықша институт болып табылады.

Дипломатиялық байланыстардың 1961ж. Вена конвенциясы және консулдық қатынастардың 1963ж. Вена конвенциясы БҰҰ тарапынан айрықша көрсетіледі.

Дипломатия – барынша айқындық пен дәлдікті қажет етеді, ал дипломатия тілінде терминдер өте көп. Терминнің анықтамасы: бір сөз = бір ұғым. Алайда дипломатиялық араб тіліне көпмағыналылық пен синонимдердің көптігі тән.

Мысалы: مذكرة сөзі «нота», «меморандум» немесе «қысқаша жазба хат» болуы мүмкін. Сол сияқты بيان, сөзінің мағыналары «коммунике», «мәлімдеме», «хабарландыру», «манифест» немесе «декларация». Ал مؤتمر сөзін «конференция», «съезд», «конгресс», «форум» деп аударуға болады. Араб тіліндегі رئيس - сөзі «президент», «басшы», «төраға», «шеф», - басқаша айтар болсақ, кез келген мекемедегі 1-ші басшы, осы қатарда - قرار - шешім, қарар резолюция сөзін сол сияқты и «жарғы», «хартия», «пакт» мағынасындағы - ميثاق сөздерін де айтуға болады.

Ал Л.Г. Фарафонова «для определенной части дипломатической терминологии характерна полисемантичность.» деген пікірде. Целый ряд авторов

отмечает, что даже термины, значение которых зафиксировано в рамках определенной терминологической системы, имеют склонность к многозначности»¹.

Араб тілі - кірме сөздерді қабылдау мүмкіндігі жоғары тіл. Оның лингвистикалық жүйесі басқа тілдерден енген сөздердің оңай бейімделуіне, сол арқылы ол сөздердің арабтануына қабілетті. «Ал тіл тазалығын жақтаушы пуристік көзқарасты ұстанушылар бір кездегі ұлан-ғайыр аумақ халықтарының ғана емес әдебиет пен сан салалы ғылым тілі болған араб тілінің дамуына кедергі келтіріп отыр. Бұдан «тіл зардап шегеді» дейді оларды сынаушылар.

Қазіргі дипломатиялық араб тілінде *بيروقراطية* (бюрократия), *استراتيجية* (стратегия) *ديمقراطية* (демократия), *برلمان* (парламент), т.б. сөздер бар.

«Несмотря на положительные стороны пуризма, на которые указывают его сторонники, он очень негативно отражается на развитии языка и его жизнеспособности. Первое, что может доказать этот факт, что большинство арабских стран предпочитают и используют английский или французский языки в дипломатии, в деловых отношениях, в науке и других сферах, а не арабский язык. Основная причина данного предпочтения – избегать недоразумений и неправильного перевода». (1, 8-б.)

Қорыта келе айтарымыз, БҰҰ-ның ресми тілдерінің бірі және адамзат тарихындағы ең көне тілдердің бірі болып отырған араб тілінің ізі мен ықпалы қазіргі әлем тілдерінің көбінде сақталғаны белгілі. Жаһандану үдерістері барынша қарқын алып отырған қазіргі таңда ағылшын тілінің ролі айрықша артып отырғанын көреміз, осы әлемдік тіл болып отырған ағылшын тілінің сөздік қорының қомақты бөлігін араб-семит түбірлі сөздер құрайтынын ғалымдар айтып жүр. Кез-келген тіл сияқты араб тілі де өзінің ұзақ даму тарихында өзге тілдерге ықпал ете отырып, өзі де сол тілдердің ықпалына ұшыраған. Бұл үдерістің қазіргі жаһандану дәуірінде барынша қарқын алатын құбылыс екенін кез-келген ғылым саласына тән терминдер жүйесі сияқты араб тілінің дипломатиялық сөздік қорынан да көруге болады.

Пайдаланылған дереккөздер:

1. Трабелси Хайфа « Вопросы терминологии в арабском дипломатическом языке.
2. Ахмед М. Ш. Язык русской дипломатии в арабском восприятии, диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. М. 2007. С.
3. Новейший словарь иностранных слов и выражений, Минск, 2007г.
4. Д.Есенжанова. Қоғамдық-саяси лексика . Сөздік.
5. Д.Көптілеуова . Дипломатиялық сөздік. «Қазақ университеті» баспасы.

Сегодня дипломатический язык находится во взаимодействии с другими сферами языка. А словарный состав дипломатического языка пополняется новыми словами, взятыми из разных языков мира. Страны арабского мира постоянно вступают в дипломатические отношения с разными странами, что должно сильно влиять на состав арабского дипломатического языка. Но так ли это на самом деле? Перед тем, как ответить на поставленный нами вопрос, мы хотели бы посмотреть, как раньше относился арабский язык к заимствованию иностранных терминов.

Заимствование иностранных лексических элементов считается одним из распространенных способов развития и обогащения словарного состава языка. Лингвисты утверждают, что не было и нет такого языка, который бы обходился при помощи одних лишь собственных лексических средств. Они констатируют, что во всех языках имеются заимствованные слова. Заимствование вызвано необходимостью передать на арабском языке современные понятия науки, литературы, международных отношений. Это явление имело всегда в арабской филологии не только своих сторонников, но и противников. Иностранные слова проникали в арабский язык на протяжении всего длительного пути развития. Относительно продолжительным был период VIII-XIII вв. когда сам арабский язык являлся языком-источником (новые открытия в разных науках) и языком-посредником (перевод на арабский язык многих древних научных работ). Это было обусловлено тесной связью арабской цивилизации с культурой народов Азии, Африки и Европы, получившей импульс к развитию после появления ислама. Тогда арабы не боялись заимствовать научные термины в переводе. Этим фактором мы объясняем наличие терминов синонимов в арабском дипломатическом языке. Однако позже этот процесс прервался, и началась новая эпоха в процессе развития арабского языка. Эпоха пуризма.

В современное время, арабский язык стал страдать от попыток и стремления пуристов к «чистоте языка». Противники заимствования стали отказываться от использования не только иностранных слов, но и терминов. В результате арабский язык стал практически нефункциональным языком во многих областях науки и деятельности, в том числе и в дипломатии. Мы попытаемся рассмотреть данный вопрос именно в арабском дипломатическом языке на базе примеров, которые мы будем анализировать.

В самом разгаре развития арабского халифата – халифат Омейядов (VII-VIII) – переводили на арабский язык книги и исследования по разным наукам: химии, астрономии, медицине. Позже, во время халифата Аббасидов (VIII-XIII), кругозор перевода стал обширнее и охватил философию, логику, литературу и др. Тогда в арабском словаре появились термины, которые потом ушли или были ограничены в использовании

и заменены арабской калькой. Термин ميتافيزيقا (метафизика) стал ما وراء الطبيعة (за пределами естественного); ايثيقا (этика) стал الأخلاق (мораль); استيطيقا (эстетика) стал علم الجمال (наука о красоте); غراماطيقا / غراماطيق (грамматика) стал قواعد (اللغة) (правила (языка)).

Таким образом, по результатам наших исследований можно сделать следующие выводы. Дипломатические документы или, проще говоря, «государственная бумага» считаются лицом государства. Отсюда ясно, как важна работа над словом, соответствие каждой фразы вкладываемому в нее содержанию. Немало важен удачный выбор перевода терминов с одного языка на другой. Арабский язык служит хорошим примером того, как отказ от использования заимствованных терминов может затруднить путь развития данного языка во многих секторах, в том числе и в дипломатии и международных отношениях. Следует отметить, что список вышеприведенных арабских слов в дипломатическом языке, которые представляют затруднения при переводе, далеко не полный. Приведенные нами примеры, как элемент в исследовании, являются попыткой к фиксации проблемы, которую мы изучаем.

Следует надеяться на наступление нового «Золотого века» на арене международной политики и дипломатии для достаточно культивированного арабского языка. Все-таки, мир иногда нуждается в голосе, независимом от англоговорящего и франкоговорящего миров, как, голос Российской Федерации, когда он героически кричал против войны в Ираке и военного вторжения в арабские суверенные страны на фоне «Арабской Весны». Язык – это не только способ выражения, он передает другой взгляд на мир. Кроме того, арабский язык считается культурологическим и дипломатическим мостом во всем мусульманском мире.